

КОШИЦЕ ТА МІШКОЛЬЦ У ХХ ст

KOSICE AND MISKOLC IN THE XXth CENTURY

Változó szerepek, változó városképek. Kassa és Miskolc a 20. században 2019. TÉRformák - TÁrsadalomformák építészetszociológiai könyvsorozat és kutatóműhely 3. Tamáska Máté, Szűts István Gergely, Krcho János, Sekan János: Budapest: Martin Opitz kiadó, Ormos Imre 2019, 203.

Змінні ролі, змінні образи міст в Кошице та Мішкольці 20 ст. Просторові форми та соціальні форми. Редактор: Томашка Матвій. Асоційовані редактори: Сюч Іштван Гергель, Янош Крчо, Янош Шекан, Будапешт: Видавництва Мартін Опітц, 2019, 203.

Ромбай Тіберій Оттович

вчитель історії та правознавства у спеціалізованій загальноосвітній школі I-III ст. №4. м.Ужгорода з поглибленим вивченням словацької мови, дебреценський університет, гуманітарний факультет, аспірант докторської школи історії та етнографії
E-mail: tiber13@meta.ua

Rombay Tiberiy

Teacher of history and law in a specialized secondary school of I-III centuries. №4. Uzhhorod with in-depth study of the Slovak language, Faculty of Humanities, University of Debrecen Historical and Ethnographical Doctor School, postgraduate student

Упродовж ХХ ст. відбувалися важливі події, які кардинально змінили хід історичних подій для населення колишньої Австро-Угорської імперії. Політичні трансформації, дві світові війни, революції – всі ці події залишили свій відбиток у тій чи іншій формі, дійшли і до нас. Це, насамперед, архітектурна спадщина, яка формувалася під впливом актуальних ідео-логій різних епох.

Науковий збірник «Просторові форми та соціальні форми» (*TÉRformák - TÁrsadalomformák*) виходить друком із 2017 року. У збірнику публікуються статті, які порушують питання зв'язку будованого простору з важливими соціологічними питаннями. Один із редакторів та упорядників даного наукового архітектурного збірника Матвій Томашка (Tamáska Máté) відомий серед науковців Угорщини у сфері соціології в архітектурі. Науковий збірник написаний угорською мовою і є результатом діяльності архітекторів, істориків, мистецтвознавців, соціологів як із Угорщини, так і Словаччини.

Матвій Томашка, з точки зору історії архітектури, чітко обгрунтовує, рамки дослідження образів міст Кошице¹ та Мішкольца впродовж ХХ ст. визначає декілька важливих подій, які вплинули на урбаністичний вигляд цих міст під впливом розпаду Австро-Угорської імперії. Внаслідок чого, Кошице стало Чехословацьким містом, через те, що Угорщина втратила частину своїх територій, натомість збільшилася роль Мішкольца,² яке після зміни кордонів перебрало роль Кошице. Матвій Томашка через призму історичних подій, таких як: Трианон 1920 року, розпад Чехословаччини, депортації 1944 – 1947рр. угорська революція 1956 р. та Празька весна 1968 р. –показує, яким чином вплинули політичні події ХХ ст. на структуру та забудови цих міст.

¹ Кóшице, або Кошиці(словац. Košice, угор. Kassa (Кошшо), нім. Kaschau) – друге за розміром місто Словаччини, лежить на сході країни біля підніжжя гірського масиву Черна Гора в долині річки Горнад та на західній околиці етнічних поселень українців. Кошице – центр Кошицького краю та важливий торговельний й індустріальний центр Словаччини.

² Мішкольц (угор. Miskolc) – одне з двох найбільших міст на північному сході Угорщини. Адміністративний центр медьє Боршод-Абауй-Земплен. Четверте після Будапешта, Дебрецена і Сегеда місто Угорщини за кількістю жителів, нараховує 157 177 осіб (2017). Мішкольц розташований на річці Шайо біля підніжжя гірського масиву Бюкк. Відоме в першу чергу як важливий промисловий центр.

Рецензований збірник складається з 12 наукових публікацій, а в кінці додаються короткі відомості про їхніх авторів. Кожна стаття по-різному аналізує формування обличчя цих двох міст, але паралельно крізь призму політичних та соціальних змін. Унікальність збірника полягає в тому, що порівняльний аналіз архітектурного виду міст Кошице та Мішкольця в різні епохи ще не було здійснено.

Збірник містить надзвичайно гарні ілюстрації, що дає змогу читачу не тільки уявити, а і побачити трансформації міст, за якими концепціями розбудовувалися ці міста з кінця XIX – XX ст.

Кожен автор публікацій намагається продемонструвати, яких змін зазнала архітектура цих двох міст, звісно, ці порівняння здійснюються паралельно, тому читач має можливість зрозуміти, за якими критеріями змінювалися міста і яку роль тут відігравали політичні уподобання правлячої еліти в різні часи. Хоча автори різними методами досліджують ці міста, але їхні роботи гармонійно доповнюють одна одного.

Варто виокремити публікацію «*Головна вулиця XX ст: Історія забудови вулиці міста Кошице ім. Коменського*», авторами якої є Адріана Пріаткова, Янош Шекан та Матвій Томашка, у якій підкреслено унікальність вулиці ім. Коменського. Особливість вулиці, а взагалі європейської урбаністики, у тому, що, незважаючи на політичні зміни від розпаду Австро-Угорської імперії і до встановлення комуністичного режиму, вулиця зберегла єдину структуру забудови, фактично, це вулиця XX ст.

Наступна публікація «*Історія генерального плану Кошице в XX ст.*» Яноша Шекана, є продовженням попередньої його статті. Янош Шекан, пражський архітектор, який спеціалізується на історії планування Кошице в XX ст. Автор поступово показує через призму історичних подій, як змінювалося саме Кошице, це стосується першого генерального плану забудови міста. У публікації ми можемо простежити, як перетворились Кошице із австро-угорського адміністративного культурного центру в промисловий. Через діяльність відомого архітектора Богуслава Фукса автор описує проблемні урбаністичні питання, які виникли в період існування соціалізму, чітко вказуючи в окремих випадках на недалекоглядність партійного керівництва, на те, який вплив мала ідеологія соціалізму у формуванні обличчя міста. Автор назвав і сучасні проблеми Кошице, це, насамперед, неможливість розширення території для подальшої забудови.

Як і було вище написано, всі автори по-різному аналізували зміни архітектури Кошице. Прикладом цього може бути публікація «*Виставка 1938 р. як синтез модерної архітектури Кошице*». Авторка публікації Адріана Пріаткова на матеріалах виставки 1938 року демонструє, як змінювалася роль міста Кошице в складі ЧСР упродовж 20 років існування молоді держави. Виставка 1938 року мала на меті показати розвиток міста Кошице від часу розпаду Австро-Угорщини до 1938 року. На жаль, подальше використання будівель, які були побудовані для виставки, не було здійснено через розпад ЧСР після Мюнхенської конференції 29–30 вересня 1938 року.

Звісно, важливих змін зазнало й місто Мішкольц після Першої світової війни. Публікація «*Зміна принципів перебудови (формування) генерального планування міста Мішкольця після 1920 року*» архітекторки Єви Ловри детально описує нові принципи забудови міста. Вона повідомляє, які проблеми необхідно було розв'язати Мішкольцу, щоб продовжити розбудову міста. Єва Ловра акцентує увагу читачів на тому, яким чином змінилася роль міста, після того як Кошице опинились у складі ЧСР. А, насамперед, це збільшення населення і розвиток промисловості, які впливали на принципи формування генерального плану міста. Потрібно зазначити й те, що в окремих випадках використовувався попередній генеральний план із окремими змінами, який був розроблений ще на початку XX ст.

Андреа Пірінт, угорська мисткиня, з точки зору образотворчого мистецтва досліджувала міжвоєнний Мішкольц. Мисткиня акцентує увагу про першочергову роль образотворчого мистецтва в збереженні образу міста за допомогою творчої діяльності художників, а також на наслідки трианонської мирної угоди, за якою Мішкольц перебрало економічну та культурну роль м. Кошице.

Габор Віслай, кошицький історик, описує важливість діяльності Йосипа Полака після Першої світової війни, його організаційну роль у збереженні кошицького музею. Цей музей завдяки Йосипу Полаку став центром кошицької інтелігенції, здійснюючи вплив на зображення міста в образотворчому мистецтві. Габор Віслай описав трагічну долю Йосипа Полака, який став жертвою Голокосту.

Якщо до цього розповідалося про вплив історичних подій XX ст. на архітектуру Мішкольця, то наступний дослідник, Берецькі Золтан, через діяльність двох місцевих архітекторів Людовіка Штіма та Альфреда Блока розповідає про особливості розбудови Мішкольця. Блок і Штім були архітекторами в Мішкольці міжвоєнний період. Ця стаття є частиною більшого дослідження. Автор називає стилі, у яких були спроектовані будівлі і визначає, що ці два архітектори створили свій особливий стиль, який до нині можна побачити в місті.

Крістіан Капуші у публікації «*Італійський траур в Мішкольці та Кошице*» описує роль італійської діаспори в цих містах. Насамперед, автор звертає увагу читачів на роль італійців у поширенні культури кавування. Італійці разом будували кав'ярні з кондитерськими, які були улюбленим місцем зустрічей інтелігенції. У місті Кошице італійці виконували роботи каменярів та виготовляли надмогильні пам'ятники й каплиці. У 1938 р італійські каменярі із Кошице виготовили надмогильний пам'ятник для 1,5 річної дитини також з італійської сім'ї. Крістіан Капуші привертає увагу читачів до їхньої ролі в цих містах і прослідковує долю італійців уже після завершення Другої світової війни в період соціалізму.

Маріанна Бобкова та Златіція Шапошова детально описують процес індустріалізації м. Кошице після Другої світової війни в статті «*Залізні легені Кошице: дані про зв'язок між чавуноливарним заводом і містом*». За допомогою статистичних даних авторки демонструють, яким способом вплинуло будівництво

чавуноливарного заводу на Кошице, перетворивши історичне місто на промислового гіганта Східної Словаччини.

Наступна авторка, Ілдіко Гайду, у статті *«Мішкольц у після воєнний період. Нове місто будується 1945 – 1975 рр.»* описує розвиток міста в новітній час. У публікації вона наголошує на нових реаліях, які виникли після Другої світової війни і на впливі ідеології на формування обличчя міста. Прикладом цього слугували обмеження для архітекторів, які могли планувати будівлі тільки в стилі соціалістичного реалізму. Авторка приділяє увагу використанню нових технологій, блоків та панелів під час будівництва. А також вказує і негативний бік будівництва: частина населення із сіл ментально не була підготовлена до життя в таких нових умовах, що призвело до соціальних конфліктів.

Остання публікація від Крістіни Маркушової є акордом завершення збірника. Авторка назвала важливі проблеми, щодо збереження будівель, пам'яток архітектури Кошице. На сьогодні Кошице є найбільшою резервацією архітектурного зодчества.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що цей збірник наукових праць може бути цікавим не тільки архітекторам, мистецтвознавцям та й тим читачам-науковцям, які цікавляться історією нашого минулого. Цей збірник ілюструє всі ті політичні, соціальні зміни які відбувалися в продовж ХХ ст. Тому архітектурна спадщина Кошице та Мішкольца є прикладом бурхливого ХХ ст. Матеріал збірника є цікавим і для українських дослідників, тому що за проектом одного із відомих архітекторів Кошице 20–30-х рр. ХХ ст. Людовіта Оелшлагера (Oelschläger-Őgy Lajos) були побудовані в Ужгороді, Мукачеві, Берегові та Виноградіві багато будівель, серед них єврейські школи, кінотеатри, гімназії, сиротинці.